

УДК 378.046-21.68:331.101-051

Ю. В. Кузьменко

**ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ
ІЗ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УКРАЇНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.СТ.**

© Кузьменко Ю. В., 2017
<http://orcid.org/0000-0001-8151-1686>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.578738>

У публікації на підставі аналізу історико-педагогічної літератури висвітлено трансформаційні зміни в системі професійної освіти фахівців із трудової підготовки в Україні у період з 1950-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.ст. Наголошено, що пошук конструктивних шляхів реформування системи національної освіти неможливий без врахування прорахунків та цінного історичного досвіду діяльності вітчизняних освітніх установ. З'ясовано, що складовими системи підготовки педагогічних кадрів є педагогічні училища, педагогічні інститути і інститути удосконалення вчителів. Установлено, що реформування означеної системи мало свої етапи, а саме: 1950-1958 рр., 1959-1983 рр., 1984-1990 рр., 1991 р. - початок ХХІ ст. Окреслено зміни у змісті навчання вчителів трудового навчання (уведення нових спеціальностей, оновлення навчальних планів, введення нових навчальних дисциплін і видів форм і методів навчання тощо). У результаті дослідження виокремлено ідеї конструктивного історико-педагогічного досвіду щодо формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки.

Ключові слова: *система професійна освіта, педагогічні кадри, зміст навчання, фахівці, трудова підготовка, освітня складова.*

Кузьменко Ю. В. Трансформации системы профессионального образования специалистов по трудовой подготовке в Украине во второй половине ХХ – начале ХХІ века.

В статье на основе анализа историко-педагогической литературы раскрыты трансформационные изменения в системе профессионального образования специалистов по трудовой подготовке в Украине в период с 1950-х гг. ХХ – начало ХХІ века. Отмечено, что поиск конструктивных путей реформирования национальной системы образования невозможен без учета просчетов и ценного исторического опыта деятельности отечественных образовательных учреждений. Выяснено, что составляющие системы подготовки педагогических кадров это педагогические училища, педагогические институты и институты усовершенствования учителей. Установлено, что реформирование этой системы имело свои этапы, а именно: 1950-1958 гг., 1959-1983 гг., 1984-1990 гг., 1991 г. - начало ХХІ века. Очерчены изменения в содержании обучения учителей трудового обучения (введение новых специальностей, обновление учебных планов, введение новых

учебных дисциплин, форм и методов учебы и т.д.). В результате исследования выделены идеи конструктивного историко-педагогического опыта по формированию образовательной составляющей специалистов по трудовой подготовке.

Ключевые слова: система профессиональное образование, педагогические кадры, содержание обучения, специалисты, трудовая подготовка, образовательная составляющая.

Kuzmenko Iu. V. Transformation of professional education professionals of labour training in Ukraine in the second half of XX-XXI centuri.

The article is based on an analysis of historical and pedagogical literature about the transformational changes in vocational education experts from labor training in Ukraine during the 1950's of XX-XXI centuries. It is emphasized that the search for constructive ways of reforming the national education system is not possible without errors and valuable historical experience of domestic educational institutions. It was clarified that the components of training teaching staff is teaching school, teaching institutes and institutes of teachers. It was determined that the designated system of reforms had its stages, namely the 1950-1958, 1959-1983, 1984-1990. In 1991 - the beginning of XXI century the changes outlined in the content of teacher training labor training (the introduction of new professions, the updated curriculum, the introduction of new disciplines and of the types of new forms and methods, etc.). The study singled out the constructive ideas of historical and educational experience to form the educational component specialists in labor training.

Key words: system of vocational education teachers, learning content, experts in labor training, educational component.

Постановка проблеми. Нині освітній національний простір виконує низку важливих завдань, де особливе місце відведено формуванню освітньої складової педагогів в системі професійної педагогічної освіти. Законодавчі акти та нормативні документи України спрямовують діяльність ВНЗ на розвиток інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, людського капіталу сучасних спеціалістів, зокрема й фахівців із трудової підготовки. Стратегію реформування освіти в цьому напрямі відображено в Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), законах України «Про освіту» (2014 р.), «Про вищу освіту» (2016 р.), Новій стратегічній програмі європейського співробітництва в галузі освіти і навчання «Освіта і навчання 2020» (2009 р.) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерельної бази дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства показовим є посилення інтересу до історико-педагогічного огляду актуальних педагогічних проблем. Для подальшого розвитку національної системи освіти педагогічних кадрів перспективним є вивчення, узагальнення й упровадження конструктивного досвіду минулого. Це засвідчують численні наукові розвідки сучасних учених (Л. Березівська, В. Владимірова, О. Глузман, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, І. Жорова, С. Золотухіна, І. Козловська, С. Крисюк, А. Кузьмінський, В. Курило, В. Луговий, В. Мадзігон, В. Майборода, В. Примакова, Н. Слюсаренко, А. Степанюк, Н. Терентьєва, М. Чепель та ін.).

Винайдення конструктивних шляхів реформування системи професійної освіти педагогічних кадрів неможливе без здійснення історико-культурної рефлексії генези й виокремлення основних тенденцій формування освітнього потенціалу вчителів у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.

Мета статті – окреслити зміни, що відбувалися в системі професійної освіти фахівців із трудової підготовки у 50-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. в українських ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Система професійної освіти фахівців з трудової підготовки в Україні поєднує педагогічні училища (з 1991 р. вони включені до системи вищої освіти, а до того були частиною середньої спеціальної), педагогічні інститути та інститути вдосконалення вчителів. На кожну з цих ланок покладено свої функції щодо підготовки педагогів, проте всі ланки тісно співпрацюють між собою.

Найсуттєвіші трансформації в системі професійної освіти фахівців із трудової підготовки відбувалися в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. У 50-ті рр. потреба в нарощенні кваліфікованих трудових ресурсів призвела до політехнізації освіти, тому створення системи професійної освіти фахівців із трудової підготовки стало одним зі стратегічних завдань держави на подальші десятиліття.

Після визнання на державному рівні у 1951 р. політехнічної освіти як стратегічної компоненти розвитку молодшої генерації трудівників підготовка вчителів праці стала одним із ключових завдань системи професійної освіти. Першим кроком у цьому напрямі стала організація в інститутах удосконалення вчителів підготовки педагогів цього профілю. На курсах підвищення

кваліфікації реалізація теорії і практики формування освітньої складової вчителів фізики, математики, біології та хімії відбувалася в контексті розвитку їх практичних умінь і навичок у сфері виробничого навчання та поглиблення політехнічних знань.

У 1954 р. на фізико-математичних факультетах педагогічних інститутів було введено нову спеціальність «Фізика і основи виробництва», яка стала підґрунтям для побудови базису навчання в педінститутах фахівців із трудової підготовки. Випускників готували до виконання функцій вчителя праці, машинознавства, електротехніки і фізики. У педагогічних училищах стали здійснювати з 1954 р. підготовку вчителів праці за спеціалізацією «Викладання в навчальних майстернях 5-7 класів загальноосвітньої школи».

Реорганізація навчального процесу в педагогічних інститутах в 1956-1957 н.р. передбачала перехід на 5-річний термін навчання на фізико-математичних та природничих факультетах фахівців із трудової підготовки за широкою (подвійною, потрійною) профілізацією. Відповідно були оновлені і спеціалізації, зокрема, готували вчителів математики і креслення, математики, фізики і креслення, фізики, основ виробництва і креслення, фізики, виробничого навчання і креслення, біології, основ сільського господарства і хімії. Такі зміни надали можливість випускникам фізико-математичних факультетів викладати у школах математику, фізику, креслення, основи виробництва, керувати практикумами у 8-10 класах, вести уроки праці в навчальних шкільних майстернях у 5-7 класах та викладати спецпредмети у класах з виробничим навчанням за основними спеціальностями, а випускникам природничих факультетів – природознавство, основи сільського господарства, хімію або природознавство і географію.

Основними кроками щодо реорганізації змісту навчального процесу в цей період стали: розроблення нових навчальних планів і програм відповідно до введення нових комплексних спеціальностей в педінститутах (трудове та виробниче навчання як додаткові спеціальності); розширення навчальних планів технічними дисциплінами та практикумами, посилення політехнізації освіти; запровадження виробничої практики. Орієнтири в теорії і практиці формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки були спрямовані на вивчення дисциплін технічного характеру, роботу в навчальних майстернях, виробничу і педагогічну практику, значною була залежність змісту

навчання від ідеологічного дискурсу. Освітній рівень випускників вишів усе ще потребував пошуків конструктивних шляхів щодо його нарощення. Виникла необхідність у створенні індустріально-педагогічних факультетів, де б готували саме вчителів машинознавства, технології металів і праці у шкільних майстернях.

Наступний вирій змін в системі підготовки фахівців із трудової підготовки відбувся у 1959-1983 рр. і вирізнявся активним пошуком конструктивних шляхів формування освітньої складової педагогів. Н. Слюсаренко зазначає, що «це був період, коли трудовому навчанню та вихованню приділялася особлива увага, адже школа стає трудовою, політехнічною, з виробничим навчанням» [1, с. 111]. Вивчення досвіду побудови навчально-програмної документації (науково-методичної літератури, навчальних планів, навчальних програм та ін.) за відповідним фахом засвідчило, що зміни у змісті освітнього процесу були пов'язані з посиленням практичної спрямованості навчання; з активізацією процесів підвищення кваліфікації педагогів в системі післядипломної освіти, що прийшли з виробництв (інженери, агрономи, майстри) та викладали трудове й виробниче навчання в загальноосвітніх закладах; із залученням кваліфікованих працівників народного господарства, учителів з передовим досвідом роботи, наукових співробітників до нарощення професійного рівня педагогів.

У 1959 р. було розпочато підготовку педагогів безпосередньо з трудового навчання. Відкривалися перші індустріально (інженерно)-педагогічні факультети в Київському та Львівському вишах [2, с. 90], вводилися нові комплексні спеціальності («Фізика, загальнотехнічні дисципліни»; «Загальнотехнічні дисципліни і праця»; «Біологія, хімія, основи сільськогосподарського виробництва»), розбудовувалася матеріально-технічна база ВНЗ, поряд із традиційними впроваджувалися нові форми і методи організації навчального процесу, зокрема практикуми, широко використовувалися технічні засоби навчання, макети та моделі, посилювалася увага до самостійної і наукової роботи студентів. Окреслені зміни у змісті навчання були спрямовані на посилення зв'язків школи з життям та дозволяли більш якісно підготувати майбутніх педагогів до виконання обов'язків вчителя трудового навчання.

Такі кроки з боку держави спрямовували діяльність системи професійної освіти педагогічних кадрів на вирішення проблеми дефіциту в школах та позашкільних навчальних закладах фахівців із трудової підготовки.

Зміст навчання фахівців із трудової підготовки неодноразово змінювався у зв'язку з уведенням у ВНЗ нових спеціальностей та нових навчальних дисциплін. Починаючи з 1977 р., таких фахівців (зокрема вчителів праці та креслення) почали готувати в педагогічних училищах. Позитивним було те, що, навчальний процес, як і в період становлення, мав політехнічну спрямованість та був чітко орієнтований на практику. Крім того, технізація суспільства обумовлювала широке ознайомлення майбутніх фахівців із виробничими технологіями і технікою.

У 1970-1980 рр. Міністерство освіти УРСР цілеспрямовано вибудовувало систему роботи інститутів удосконалення вчителів у контексті підвищення кваліфікації педагогічних кадрів з трудового навчання. Позитивно впливали на зростання професійного рівня і формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки такі аспекти: підтримка на державному рівні розвитку післядипломної освіти через створення відповідного нормативно-правового забезпечення; ознайомлення педагогів з останніми досягненнями в науці та новими технологічними процесами на виробництвах; створення кабінетів профорієнтації учнівської молоді, де було зібрано статистичну інформацію щодо можливостей працевлаштування випускників шкіл, актуальності професій для виробничих галузей певного регіону; відомості про потреби в робітниках у відповідній області і країні, співпрацю освітніх установ і виробництв.

З 1984 р. трансформації в системі професійної освіти фахівців із трудової підготовки відбувалися як складові реалізації Постанови Ради Міністрів УРСР «Про дальше удосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи». Лише створення єдиної системи з координації організаційних та методичних питань усіх навчальних установ позитивно впливало б на вирішення проблеми трудової підготовки школярів. Вирішення цієї проблеми, у першу чергу, залежало від підготовки вчителів до реалізації завдань профорієнтаційної та трудової роботи в школах [3, с. 69].

З 1984 р. вводилися нові навчальні плани зі спеціальностей «Загальнотехнічні дисципліни і праця», «Праця з додатковою спеціальністю», що в цілому сприяло формуванню освітньої складової фахівців із трудової

підготовки у ВНЗ. Удосконалення навчальних планів, програм педагогічних училищ та інститутів відбувалося з позицій підвищення значущості фундаментальних наук, окреслення новітніх досягнень науки і техніки, вивчення передового педагогічного досвіду, посилення уваги до розкриття міжпредметних зв'язків, використання не лише традиційних технічних засобів навчання, а й комп'ютерів. Обов'язковими компонентами навчального процесу стали економічна, профорієнтаційна та екологічна підготовки, вивчення основ наукової організації праці.

Переорієнтація на нові вимоги суспільства до трудового виховання і навчання школярів обумовлювала й діяльність системи післядипломної педагогічної освіти – змінювалися програми з перепідготовки та програми курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Інститути вдосконалення вчителів нарощували рівень освітньої складової фахівців із трудової підготовки, але, як і в системі вищої освіти, невирішеною на державному рівні залишалася низка важливих проблем: застаріла матеріально-технічна база, моральне і фізичне старіння оснащення та інструментарію, автопарку, відсутність персональних комп'ютерів; професорсько-викладацький склад інститутів був в основному представлений викладачами, що не мали наукового ступеня; відведення в навчальних планах значної кількості годин на ідейно-політичну освіту; несерйозне ставлення педагогів до підвищення кваліфікації. Крім того, освітні реформи в Радянській Україні здійснювалися на підставі законодавчих і нормативних документів, які затверджувалися на з'їздах КПРС Радою Міністрів СРСР, і лише потім ці вказівки виконувалися на рівні республіки. Основні освітні реформаційні процеси в УРСР відбувалися в контексті загальнорадянських.

Новим етапом трансформаційних процесів системи професійної освіти фахівців із трудової підготовки став період незалежності України. 1991 р. розпочалися кардинальні зміни в освітній політиці молодого держави: прийняття документів з питань освіти, зокрема й законів прямої дії, указів президента, урядових постанов, розробка інструкцій тощо. Відбувалися перехідні процеси: від освітньої системи СРСР до побудови власної національної системи освіти.

У період 1991-2017 рр. зроблено суттєві кроки в розбудові вітчизняної системи професійної педагогічної освіти. Аналіз чинної законодавчої бази процесу розбудови системи підготовки педагогічних кадрів показав, що з 2004

р. Україна обрала курс на інтеграцію у світовий освітній простір, на чому наголошено в «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (наказ МОН № 988 від 31.12.04). Згодом набув чинності «План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» (наказ МОН № 612 від 13.07.2007). Прийняття цього законодавчого акту сприяло активізації людського капіталу через систему вищої освіти, що акцентувало увагу на якості професійної освіти.

2004 р. був прийнятий Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Він став кордоцентричним щодо модернізації системи професійної освіти фахівців із трудової підготовки. Цей стандарт є основою для формування освітньої складової педагога, оскільки в ньому окреслено вимоги до діяльності вчителя технологій через реалізацію змісту освітньої галузі «Технологія». У документі визначено, що основним напрямом роботи вчителя трудового навчання має стати проектно-технологічна діяльність. Ці зміни вимагали від професійно-педагогічної системи освіти певної переорієнтації.

Навчальні плани педагогічних училищ, коледжів, інститутів, університетів і закладів післядипломної педагогічної освіти було переорієнтовано на навчальні дисципліни, які підвищували конкурентоздатність і мобільність робочої сили, сприяли активному оволодінню інформаційно-комунікаційними та інноваційними технологіями, науковими основами сучасного виробництва, ринкової економіки та ін. Оновлення змісту навчання майбутніх фахівців із трудової підготовки відбувалося й завдяки включенню дисциплін з комп'ютерного, технологічного, технічного, економічного, методичного спрямування, вивченню народних промислів та різноманітних напрямів декоративно-ужиткового мистецтва.

Висновки. Підводячи підсумки, зауважимо, що трансформації системи професійної освіти фахівців із трудової підготовки в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. мали як негативні так і позитивні наслідки, що віддзеркалювалося на професійному рівні педагогів. Окреслимо ідеї конструктивного історико-педагогічного досвіду щодо формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки: орієнтація на змістове наповнення трудового навчання загальної середньої освіти; наповненість змісту навчання спецкурсами, факультативами, спецпрактикумами політехнічного

спрямування; посилена увага до проходження студентами педагогічної та виробничої практик, до обов'язкового одержання ними кваліфікаційних розрядів з певних робітничих професій (слюсар, столяр, швачка, водій автомобіля та ін.); широке застосування практичних методів навчання, ознайомлення майбутніх фахівців з особливостями технологічних процесів виготовлення продукції безпосередньо на виробництвах; неперервний характер підвищення кваліфікації вчителів-практиків на всеукраїнському та обласному рівнях, упровадження національних традицій (писанкарство, лозоплетіння, гончарство, ткацтво та ін.); створення кабінетів профорієнтації на базі інститутів післядипломної освіти та інших закладів освіти. Реактуалізація цих ідей сприятиме подальшій розбудові системі професійної освіти педагогічних кадрів та покращенню педагогічного процесу в сучасних ВНЗ України. Перспективи подальших досліджень пов'язані із обґрунтуванням впровадження конструктивного історичного досвіду в сучасну систему професійної освіти фахівців із трудової підготовки.

Література

1. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX – XX століття : монографія / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РПО, 2009. – 456 с.
2. Кузьменко Ю. В. Формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в Україні: історико-педагогічний аспект : монографія / Ю. В. Кузьменко. – Херсон : Айлант, 2015. – 443 с.
3. Кузьменко Ю. В. Формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в Україні : навчальний посібник / Ю. В. Кузьменко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 136 с